

unikнути неправильnego переказu, I. Ігнатенко навмисно та свідомо виводить на перший план джерела, що дає їм можливість говорити самим за себе (з огляду на це всі цитати подано мовою оригіналу). Інший аргумент на користь цитування першоджерел — те, що більшість із них розпоросені в різноманітних установах України, отже, є важкодоступними, про що свідчить повна відсутність досліджень із низки тем, про які частково йдеться в монографії. Саме тому авторка вирішила не приховувати такі цінні джерела, а навпаки, ознайомити з ними громадськість та ввести у науковий обіг.

Хотілося б висловити надію на те, що такий важливий дослідницький напрям, як антропологія людського тіла приверне до себе більшу увагу українських етнологів, істориків фольклористів і дасть змогу дослідникам краще зрозуміти внутрішні механізми існування традиційної культури, світоглядні уявлення людей, їхні моральні та релігійні настанови. На підтвердження цієї думки I. Ігнатенко наводить слова В.Гнатюка про те, що праці „сороміцького” змісту „не друкуються для панночок, ані для ціцькових дітей, ані для естетиків та моралістів, що стоять на рівні з ними в духовім розвитку, а для людей, що бажають пізнати життя і творчість нашого народу у всіх його проявах”¹.

Ольга Барабаш-Ревак

¹ Цитата за: В. Білий, *До характеристики акад. В. Гнатюка як збирача й дописувача*, „Записки історико-філологічного відділу ВУАН” 10, Київ 1927, с. 239.

Mapping Difference: The Many Faces of Women in Contemporary Ukraine, red. Marian J. Rubchak, New York 2011, ss. 223.

Po upadku komunizmu i uzyskaniu w 1991 roku przez Ukrainę niezależności stan ukraińskiego feminizmu akademickiego był zatrważający. Nagłe otwarcie się na Zachód sprawiło jednak, że wiele badaczek szybko sięgnęło po osiągnięcia zachodnich i angloamerykańskich dyskursów genderowych. Problemy kobiet i zagadnienia związane z ich rolą w patriarchalnych, postsowieckich realiach doczekały się na Ukrainie pierwszych opracowań już w latach dziewięćdziesiątych, w postaci publikacji m.in. Sołomyi Pawłyčno i Oksany Zabużko. W ciągu ostatnich dwudziestu lat badaczki dokonały ogromnego przeskoku — stan ukraińskiego feminizmu i badań nad płcią społeczno-kulturową zdecydowanie wybiega poza mizoginistyczny dyskurs władzy i nadal powszechnie obserwowalny w społeczeństwie (zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet) brak wiedzy w kwestii problematyki gender. W 2011 roku ukraińskie i amerykańskie badaczki wspólnymi siłami stworzyły pierwszy anglojęzyczny zbiór interdyscyplinarnych tekstów poświęconych współczesnym problemom kobiet na Ukrainie. Wydany w Nowym Jorku zbiór esejów pt. *Mapping Difference: The Many*

Faces of Women in Contemporary Ukraine pod redakcją Marian J. Rubchak prezentuje anglojęzycznemu czytelnikowi historię ukraińskiego dyskursu feministycznego po roku 1991 oraz dokonania jego czołowych przedstawicielek.

Tom otwiera przedmowa Catherine Wanner, w której autorka *Communities of the Converted: Ukrainians and Global Evangelism* podkreśla różnorodność problematyki podejmowanej przez pisarki poszczególnych tekstów oraz nowatorstwo wydawnictwa. W jego skład wchodzi jedenaście rozdziałów podzielonych na trzy grupy tematyczne. W pierwszym z tekstów, pełniącym jednocześnie funkcję wstępu, Marian J. Rubchak przedstawia historię ukraińskiego feminizmu i walk o prawa kobiet, począwszy od ukazania się przełomowego artykułu Sołomyi Pawłyyczko w 1991 roku i pierwszego „feministycznego” czasopisma „Piata Porą”, po mizoginię przedstawicieli Rady Najwyższej Ukrainy, kończąc na otwartym liście do prezydenta autorstwa Oksany Kis z 2008 roku, w którym etnografka jawnie krytykuje seksizm głowy państwa. Następnie autorka przechodzi do przedstawienia wszystkich zawartych w publikacji tekstów oraz wyjaśnienia ich podziału na części. Pierwszy rozdział kończy krótka prezentacja grupy FEMEN, której przedstawicielki zdobią okładkę książki.

Pierwsza i najciekawsza część tomu składa się z tekstów opartych na badaniach terenowych i wywiadach przeprowadzonych z grupami różnych kobiet. Otwiera ją artykuł Cinzii Solari poświęcony Ukrainkom wyjeżdżającym w celach zarobkowych do Włoch oraz ich krótkim powrotom do kraju. Kobiety wypowiadają się o obcym kraju z poczuciem humoru i sporą dawką ironii, natomiast ich odbiór ojczyzny jest bardzo negatywny. Jak zauważa Solari, mimo obrazu Ukrainy jako skorumpowanej i pozbawionej perspektyw kobiety i tak z upragnieniem wyczekują powrotu do domu. Kolejny tekst autorstwa Alexandry Hrycak jest efektem wieloletnich badań etnograficznych dotyczących modeli emigracji ukraińskiego społeczeństwa. W związku z kilkoma opisanymi przez autorkę czynnikami migracja wśród kobiet i mężczyzn znacząco się różni: kobiety częściej wyjeżdżają na Zachód, natomiast mężczyźni do Rosji. Jak słusznie zauważa Hrycak, kobiety z podporządkowanych podmiotów w patriarchalnym społeczeństwie ukraińskim stają się głównymi chlebobawcami. Większa niezależność i szybkie przystosowanie się do zachodnich wzorców kultury sprawiają, że przez rodaków często zostają oskarżone o bycie złymi matkami i żonami lub kobietami rozwiązłymi. Dzięki temu upragniony powrót na Ukrainę staje się trudny i często łatwiejszym wyborem jest dalsza emigracja. Trzeci artykuł jest rezultatem rozmów przeprowadzonych przez Sarah D. Phillips z żydowską działaczką społeczną Fainą Neiman w latach 1999–2005. Mimo doświadczenia w młodości antysemityzmu i dyskryminacji, Neiman z oddaniem aktywnie służyła ojczyźnie i partii. Po upadku komunizmu rozumiała, że życie w Związku Radzieckim było niczym symulakrum, i zamiast rozważać słuszność podjętych niegdyś decyzji, postanowiła czynnie pomagać osobom starszym. Ostatnim rozdziałem pierwszej części jest fascynujący tekst Oksany Kis badający stosunek emerytowanych Ukrainek do Związku Radzieckiego.

Autorka przeprowadziła wywiady z emerytkami z trzech różnych części Ukrainy: zachodu, wschodu i południa. Mimo że wszystkie z nich wywodzą się z jednej grupy społecznej, uwarunkowanie geograficzne i wynikające z niego różnice znacznie wpłynęły nie tylko na stosunek kobiet do sowieckiej rzeczywistości, ale też do wolnej Ukrainy i języka ukraińskiego w roli urzędowego.

Druga część publikacji poświęcona jest ukraińskiemu dyskursowi genderowemu. Rozpoczyna ją tekst Victorii Haydenko o konstrukcji płci w ukraińskiej edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Autorka pokazuje, iż ciągle brakuje podręczników neutralnych genderowo, a te dostępne oparte są na przestarzałych metodach nauczania i powielają stereotypy związane z funkcjonowaniem rodziny: matka wychowuje dzieci i prowadzi dom, natomiast ojciec pracuje i jest nieobecny lub pojawia się sporadycznie. Postsowiecki patriarchalny system edukacji wraz z obojętnymi i źle szkolonymi nauczycielami wydaje się nie robić nic, by zmienić mizoginistyczny dyskurs przedstawiany najmłodszym. Kolejny rozdział poświęcony jest związkowi między używanym językiem a dostępem do władzy oraz wyższego statusu społecznego. Analizując „genderlekt”, Laada Bilaniuk pokazuje, iż wiele kobiet nie zdaje sobie sprawy z szowinistycznej natury języka ukraińskiego. Autorka zauważa także, że w sferze zawodowej kobiety chętniej posługują się językiem rosyjskim oraz coraz częściej angielskim. Temu wyborowi Bilaniuk przeciwstawia Julię Tymoszenko, która będąc kobietą sukcesu, świadomie przeszła na język ukraiński, co pozwoliło jej rozwinąć karierę polityczną. Ostatni rozdział drugiej części tomu dotyczy roli kobiet w ukraińskim dziennikarstwie prasowym. Marija Tytarenko pokazuje, iż to zdominowane przez kobiety medium dało Ukrainkom wiele niespotykanych w innych dyscyplinach możliwości rozwoju i uzyskania wysokiego dochodu. Tytarenko porusza również temat roli kobiet w nadal zdominowanym przez mężczyzn dziennikarstwie internetowym, prorokując, iż w najbliższym czasie także blogosfera stanie się popularniejsza wśród kobiet.

Trzecią część tomu otwiera artykuł znanej literaturoznawczynie i poetki związanej z Grupą Nowojorską Marii Rewakowicz, poświęcony relacjom dyskursu narodowościowego i feministycznego. Autorka początkowo przedstawia je na przykładzie kijowskiej i charkowskiej szkoły feminizmu oraz wybranych utworów literatury pięknej. Rewakowicz pokazuje, iż zagadnienia narodowościowe rzadko występują w ośrodku kijowskim, który przez ten charkowski uważany jest za posługujący się propagandą narodowościową. Autorka podkreśla jednak, iż to właśnie prorosyjska orientacja Charkowa bardziej świadczy o podobnej propagandzie. Rozdział autorstwa Tatiany Zhurzhenko kontynuuje problematykę rozpoczętą przez Rewakowicz. Badając szkoły feminizmu na Ukrainie, Zhurzhenko zastanawia się, czy każda z wersji feminizmu na Ukrainie jest feminizmem ukraińskim. Analizując ośrodek w Charkowie, autorka pokazuje jego międzynarodowy charakter. Co istotne, Zhurzhenko twierdzi, iż w związku z ideologią komunistyczną i totalitaryzmem dyskurs narodowościowy i genderowy egzystują w konflikcie. Ośrodek w Charkowie odcina się od *stricte* ukraińskiego dyskursu feministycznego, proponując możliwość

konstrukcji na Ukrainie wielu międzynarodowych dyskursów. Na ostatni rozdział publikacji składają się trzy wywiady przeprowadzone w 2002 roku przez Ludmyłę Taran z trzema wybitnymi kobietami: aktywnymi feministkami Laryską Kobelianką i Switlaną Oksamytną oraz byłą premier Ukrainy Julią Tymoszenko. Pierwsza z kobiet aktywnie walczy nie tylko o polityczne i społeczne prawa kobiet, ale również o zmianę ukraińskiego systemu edukacji, który otwarcie krytykuje. Socjolożka Oksamytna opowiada o swoich nowatorskich metodach pracy ze studentami, pozwalającymi zmienić pojmowanie płci i genderu przez ukraińską młodzież. Jak zauważa badaczka, przeciętny obywatel kraju ma znikome i często błędne rozumienie feminizmu i genderu. Zupełnie inne podejście do tych zagadnień prezentuje Julia Tymoszenko, która odżegnując się od feminizmu, jednocześnie zachęca kobiety do aktywności politycznej. Była premier Ukrainy zwraca uwagę na ogromną rolę edukacji w rozwoju zawodowym, podkreślając, iż dostęp do niej zawdzięcza wyłącznie poświęceniu i wielu wyrzeczeniom swej samotnej matki. Wywiad kończący ten tom (wydany kilka miesięcy przed wyborami prezydenckimi i oskarżeniem, a następnie uwięzieniem Julii Tymoszenko) pozostawia badacza zajmującego się ukraïnoznawstwem i badaniami genderowymi z nieodpartą chęcią uzupełnienia dyskusji rozpoczętej w 2002 roku przez Ludmyłę Taran.

Teksty zawarte w *Mapping Difference: The Many Faces of Women in Contemporary Ukraine* pokazują, że ukraiński feminizm może być źródłem wielu fascynujących interdyscyplinarnych problemów badawczych. Będący *lingua franca* naszych czasów język angielski sprawia, że publikacja ta dostępna jest dla czytelników z różnych kręgów kulturowych, niekoniecznie związanych z Ukrainą. Dwa lata po wydaniu tom wydaje się jednak dopominać o uaktualnienie w postaci rozważań nad bezpieczeństwem kobiet (głośne sprawy morderstwa Oksany Makar oraz gwałtu Iryny Kraszkowej), prostytutką i handlem kobietami, wspomnianymi przez redaktorkę we wstępie działaniami organizacji FEMEN, kwestią uwięzienia Julii Tymoszenko, często spotykaną w mass mediach krytyką tematyki gender czy ograniczonymi prawami kobiet nieheteroseksualnych. Obserwując jednak aktywny rozwój ukraińskich badań genderowych i liczbę ukraińsko- i rosyjskojęzycznych publikacji, można mieć nadzieję, że kontynuacja dzieła zapoczątkowanego przez autorki *Mapping Difference* wydaje się wyłącznie kwestią czasu.

Mateusz Świetlicki